

<http://dx.doi.org/10.16926/zc.2019.45.10>

Iwona MŁODKOWSKA-PRZEPIÓROWSKA
Częstochockie Towarzystwo Naukowe

Zespół materiałów wczesnośredniowiecznych z Częstochowy-Mirowa

We wrześniu 1962 roku, na stanowisku wielokulturowym nr 1 (AZP 86-49/28) w Częstochowie-Mirowie, przeprowadzono badania archeologiczne o charakterze ratowniczo-sondażowym. Pracami kierował dr Włodzimierz Błaszczyk, dyrektor ówczesnego Muzeum Regionalnego w Częstochowie. Stanowisko odkryto przypadkowo, przy wybieraniu piasku użytego do budowy drogi z Częstochowy do Mstowa.

Stanowisko nr 1 położone jest we wschodniej części miejscowości, na piaszczystym cyplu prawego brzegu Warty, przy starym korycie rzeki, obecnie osuszonym i zasypanym. Lekko wyniosły cypel położony na krawędzi terasy nadzalewowej, od zachodu wciną się w dolinę rzeki Warty. Około 450 m w linii prostej na północny wschód od stanowiska 1, znajduje się grodzisko Gąszczyk (Ryc. 1). Fragment stanowiska, a zwłaszcza jego część północno-zachodnia już w roku 1962 była silnie zniszczona.

Badania na stanowisku kontynuowano w 1963 roku, a później, po wieloletniej przerwie, w latach 1994 i 1996. Dwoma ostatnimi sezonami kierowała mgr Iwona Młodkowska-Przepiórowska. Materiały kultury łużyckiej pozyskane w latach 1962, 1963 i 1994 opracowała autorka artykułu¹. Dotychczasowe badania pozwoliły ustalić, że opisany cypel nad Wartą był zasiedlony już w okresie schyłkowego paleolitu, a potem we wczesnym okresie brązu. We wczesnej epoce żelaza funkcjonowało tu cmentarzysko kultury łużyckiej. W późnym okresie wpływów rzymskich założono na cyplu osadę kultury przeworskiej. Znajdowała się tu

¹ I. Młodkowska-Przepiórowska, *Cmentarzysko kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza w Częstochowie-Mirowie. Materiały z badań ratowniczych przeprowadzonych w latach 1962–1963*, „Zeszyty Muzeum Częstochowskiego. Archeologia” 1995, z. 2, s. 3–68; też, *Cmentarzysko kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza w Częstochowie-Mirowie (materiały z badań w 1994 roku)*, „Zeszyty Muzeum Częstochowskiego. Archeologia” 1999, z. 3, s. 72–118.

również osada wczesnośredniowieczna, której relikty są przedmiotem niniejszego artykułu. W kolejnych sezonach badawczych nie znaleziono dalszych obiektów z okresu wczesnego średniowiecza, jedynie pojedyncze ułamki ceramiki średniowiecznej w obrębie zasypisk grobów kultury łużyckiej. Nie wniosły one nowych informacji o młodszych fazach użytkowania interesującego nas obszaru.

Obiekty i materiały wczesnośredniowieczne znaleziono w trakcie badania cmentarzyska birytualnego kultury łużyckiej, w obrębie obiektów grobowych. Według autora jedyne sprawozdanie z badań w 1962 roku, w profilu północnym wykopu nr 11 (ćw. 1, dz. c, gł. 60 cm), zaobserwowano palenisko. Miało ono kształt nieckowaty. Dno obiektu wyłożone było dużymi kamieniami granitowymi, a cała jama wypełniona popiołem i zwęglonymi kawałkami drewna. W środku obiektu, na dnie znajdowały się ułamki około 10 naczyń². W Archiwum Muzeum w Częstochowie nie ma dokumentacji terenowej dotyczącej tego obiektu. Istnieje jedynie jego cytowany opis w krótkim sprawozdaniu z badań, bez materiałów ilustracyjnych. Dokumentacja terenowa obejmuje wyłącznie obiekty grobowe kultury łużyckiej, wśród których znaleziono zabytki wczesnośredniowieczne. Materiały z tego obiektu wpisano do księgi inwentarzowej nr IV Działu Archeologii Muzeum Częstochowskiego pod numerem 3438/1-10. Założono do nich karty inwentarzowe, z których wynika, że materiały ujęte w księdze inwentarzowej w pozycjach 1–9 znaleziono na arze 11 (ćw. I, dz. a), na głębokości 60 cm, natomiast ułamki opisane pod pozycją 10 na arze 1 (ćw. II, dz. b), na głębokości 29 cm, nad grobem łużyckim. Materiały ruchome określono, jako wczesnośredniowieczne i wydatowano na wiek XI. Z zapisów w księdze inwentarzowej wynika także, że w obiekcie – palenisku znaleziono ok. 100 ułamków ceramiki, z czego wyklejono jedno całe naczynie, a pozostałe 59 ułamków pochodziło z różnych naczyń, w tym było 5 różnych wylewów, 5 den i części przydennych, pozostałe fragmenty to prawdopodobnie ułamki brzuśców. W jamie znaleziono również 3 zęby zwierzęce – świni i 2 grudki polepy. 52 ułamki zaginęły, z tego 50 fragmentów opisano bardzo ogólnie, jako „fragmenty z różnych naczyń średniowiecznych”. Dwa zaginione fragmenty znamy z rysunków i opisów wykonanych na kartach katalogu naukowego (1 fragment naczynia z cylindryczną szyją i dno naczynia ze znakiem garncarskim). Opisy z natury zrobiono dla zrekonstruowanego garnka i 7 fragmentów naczyń, które znajdują się w zbiorach Muzeum Częstochowskiego.

Materiały z jamy nr 1 (ar 11, ćw. I, dz. a, gł. 60 cm):

1. Garnek ręcznie lepiący i obtoczony, o esowatym profilu, wąsko denno, nienkształtny i niesymetryczny, z bardzo krótką szyją i kryzowato ukształtowa-

² W. Błaszczuk, *Sprawozdanie z przeprowadzonych prac ratowniczo-sondażowych w Częstochowie-Mirowie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1961–1962. Biuletyn nr 40*, Katowice 1964, s. 99.

nym brzegiem, silnie wychylonym na zewnątrz, miejscami z krawędzią zaokrągloną lekko skierowaną ku dołowi. Ślady obtaczania widoczne po stronie zewnętrznej w górnej części naczynia, obejmującej wylew i szyjkę oraz w górnej części po stronie wewnętrznej. W części wylewowej i na brzuścu ornament głęboko rytych linii falistych i poziomych rowków wykonanych narzędziem jednozębnym. Dno płaskie, lekko uszkodzone od zewnątrz. W dnie otwór przechodzący na wylot, o średnicy ok. 1 cm, umiejscowiony niesymetrycznie, nieco z boku. Powierzchnia zewnętrzna i wewnętrzna nierówna, szorstka, brunatno szara w części górnej i ciemnoceglasta w części dolnej. Na wewnętrznych powierzchniach ścianek widoczne niezupełnie zagładzone ślady zlepiania taśm. Domieszka schudzająca grubo i drobno ziarnista. Przełomy jednobarwne.

Wym.: średn. wyl. 19,6–21,4 cm, dno 7,1–7,4 cm, wys. 27,8–28,6 cm (Ryc. 2; Fot. 1). Opis z natury. Nr inw. Cz. I 3438/1.

2. Wylew naczynia z cylindryczną szyjką o wys. 3,3 cm, obtaczanego górą, o ścienionych krawędziach, zdobionego linią falistą u nasady szyi, na max wydeńtości brzuśca skośnymi nacięciami układającymi się w leżącą jodełkę, a na brzuścu gęsto i dość regularnie rozmieszczonymi, niewielkimi płytkimi dołeczkami, tworzącymi rzędy pionowe i poziome. Domieszka schudzająca średnioziarnista. Średn. wyl. 11 cm (Ryc. 3a). Zaginiony, opis z karty katalogowej i na podstawie rysunku na kalce technicznej (na karcie katalogowej). Nr inw. Cz. I. 3438/2.

3. Wylew naczynia z niską szyją wychyloną na zewnątrz, ze słabo uformowanym okapem (?) i wrębem na pokrywkę, o brzegach wylewu zaokrąglonych. Barwa ceglastobrazowa. Przełomy jednobarwne. Naczynie górą obtaczane. Średn. wyl. 14 cm (Ryc. 4a). Opis z natury. Nr inw. Cz. I 3438/3.

4. Dno lekko wklęsłe z naczynia cienkościennego, ze znakiem garncarskim w postaci wypukłych cienkich linii tworzących swastykę o trzech ramionach zaigitych w końcowych partiach pod kątem prostym, a czwartym przeciętym w połowie długości poprzecznym, krótkim nacięciem. Pod krzyżem wypukły znak przypominający leżący gwóźdź z rozklepaną główką? Na krawędzi dna ślady odcinania od koła garncarskiego. Barwa szara. Średn. dna 8,2 cm (Ryc. 3b). Zaginione, opis na podstawie przerysu z karty katalogowej (rysunku na kalce technicznej). Nr inw. Cz. I 3438/4.

5. Dno lekko wklęsłe formowane metodą ugniatania z jednego kawałka gliny. Barwa ceglastobrunatna. Przełomy jednobarwne. Średn. dna 7,5 cm. Opis z natury. Nr inw. Cz. I 3438/5.

6. Dno lekko wklęsłe formowane metodą ugniatania z jednego kawałka gliny. Barwa brunatno-szara. Przełomy jednobarwne. Średn. dna 10 cm. Cz. I 3438/6. Opis z natury.

7. 50 fragmentów z różnych naczyń o średnio grubych ściankach z dookólnymi żłobkami, w tym 2 fragmenty den wklęsłych, wyodrębnionych i fragmenty wylewów lekko profilowanych. Barwa brunatno-szara. Nr inw. Cz. I 3438/7. Opis w księdze inwentarzowej.

8. Dwie grudki polepy. Nr inw. Cz. I 3438/8.

9. Trzy zęby zwierzęce – świni. Nr inw. Cz. I 3438/9.

Materiały znalezione na arze 1, ćw. II, dz. b, gł. 29 cm:

10. Cztery ułamki ceramiki, w tym trzy fragmenty wylewów i jeden fragment brzuśca. Jeden wylew silnie odgięty na zewnątrz, o krawędziach zaokrąglonych, słabo profilowanych, z lekkim wrębem na pokrywkę (Ryc. 4b), drugi fragment z wałeczką poniżej brzegu (Ryc. 4c), trzeci lekko profilowany z ornamentem płytko rytym pod szyją (Ryc. 4e). Fragment brzuśca posiada ornament w postaci wypukłych listew plastycznych ze skośnymi nacięciami. Barwa ceglasto brązowa. Przełomy wszystkich fragmentów jednobarwne (Ryc.4d). Opis z natury. Nr inw. Cz. I 3438/10.

Jak już wcześniej wspomniano, większość fragmentów ceramiki naczyniowej znalezionej na stanowisku nr 1 w Częstochowie-Mirowie zaginęła (52 ułamki z różnych naczyń na ok. 100 pozyskanych). Nie ma także dokumentacji polowej – materiału ilustracyjnego obrazującego plany i profile obiektów, a pobieżny opis paleniska znany jedynie z krótkiego sprawozdania. Ponadto, stwierdzono niejasności w zapisach w księdze inwentarzowej dotyczące miejsc znalezienia zabytków. Materiał sprawia wrażenie niejednorodnego chronologicznie, co może sugerować, że został przemieszany. Pomimo tych niedogodności podjęto próbę analizy ocalałych i zadokumentowanych zabytków ceramicznych, w tym najważniejszego okazu – zrekonstruowanego garnka. Dziewięć pozostałych fragmentów z innych naczyń nie daje podstaw do odtworzenia ich pełnych form. To, co pozostało z zespołu, jest na ten moment jedynym źródłem informacji na jego temat. Materiały wczesnośredniowieczne, niezbyt liczne w naszym regionie, mają dużą wartość, a wyżej opisane szczególnie, w kontekście znajdującego się nieopodal wczesnośredniowiecznego grodziska Gąszczyk. Grodziska w najbliższym regionie – choćby Gąszczyk, Złoty Potok, Grodzisko, choć badane wykopaliskowo, nie doczekały się kompleksowych opracowań pozyskanych materiałów wczesnośredniowiecznych. Znamy je jedynie z krótkich sprawozdań. Brak odniesień stwarza trudności w datowaniu analizowanych materiałów, dlatego wnioski końcowe należy formułować z dużą dozą ostrożności.

Zestaw zabytków wczesnośredniowiecznych z Częstochowy-Mirowa tworzy ceramika, często określana jako ceramika tradycyjna, ręcznie lepiąca i obtaczana w górnych partiach, a także w celu wyrównania powierzchni. Dowodem na stosowanie koła garncarskiego wolnoobrotowego do wytworzenia interesującej nas ceramiki, są ślady po tarczy koła na dnie – pierścieniowaty odcisk osi. Obtaczanie na kole wolnoobrotowym, jak się wydaje, nie było silnie formujące, a w przypadku zrekonstruowanego garnka bardzo słabe. Ślady obtaczania górą zachowały się na ściankach zewnętrznych i wewnętrznych. Na ściankach wewnętrznych, w części dolnej widoczne są także ślady zlepiania taśm i pionowego ich zagładza-

nia. Taka technika wyrobu naczyń była stosowana, według W. Hołubowicza od IX do XIII wieku³. K. Radwański, rozpatrując ceramikę krakowską przyjął, że w X–XI w. dominowało obtaczanie górnej części naczynia do linii największej wydatości brzuśca. W XI w. pojawia się ceramika obtaczana na całej powierzchni zewnętrznej i znacznej części powierzchni wewnętrznej⁴. Według Żakiego, w Małopolsce w tym samym czasie naczynia górą obtaczane współwystępują z ceramiką ręcznie lepioną⁵. Paweł Rzeźnik w oparciu o definicję techniki ślizgowo-taśmowej, a także na podstawie weryfikacji dotychczas głoszonych poglądów, postawił tezę, że we wczesnym średniowieczu umiejętność obtaczania wyprzedzała znajomość techniki taśmowo-ślizgowej⁶.

Do wyrobu ceramiki użyto gliny żelazistej z domieszką piasku i tłucznia granitowego o ziarnach drobnych $0,2 < 0,5$ cm, i średniej wielkości $0,5 < 1,0$ cm, a w partiach przydennych grubych $> 1,0$ cm. Powierzchnie naczyń są nierówne, szorstkie, plamiste, brunatno szare, ciemnoceglaste i jasnobrunatne, a także miejscami bardziej wygładzone. Ceramika wykazuje wysoką twardość. Grube ścianki posiada jedynie garnek, i dwa fragmenty den nieokreślonych naczyń, w dolnych partiach dochodzące do 1,4 cm, pozostałe fragmenty pochodzą z naczyń o ściankach raczej cienkich $> 0,5$ cm i średniej grubości w granicach 0,6–1 cm. Przełomy są jednobarwne.

Analizie poddano 5 fragmentów górnych partii naczyń – brzegów i jedno naczynie zrekonstruowane. Kształt brzegu ma duże znaczenie dla celów klasyfikacji typologicznej. Dwa brzegi reprezentują naczynia o esowatych profilach, prawdopodobnie garnki, z tego jeden posiada wręb na pokrywkę, a drugi brzeg lekko ukośnie ścięty (Ryc. 4 a, e). Średnica pierwszego z nich wynosi 14 cm (Ryc. 4 a). Naczynie zrekonstruowane to garnek o najsilniej wychylonym na zewnątrz brzegu, kryzowato ukształtowanym, miejscami z krawędzią zaokrągloną i lekko skierowaną ku dołowi. Posiada on największą średnicę wylewu (19,6–21,4 cm), (Ryc. 2). Dwa kolejne wylewy są rozchylone na zewnątrz, o brzegach zaokrąglonych, jeden z bardzo lekko uformowanym wrębem na pokrywkę (Ryc. 4 b), a drugi z wałeczkiem pod krawędzią (Ryc. 4 c). Kolejny fragment reprezentuje naczynie o cylindrycznej szyi, wysokiej na 3,3 cm, z krawędzią skośnie ściętą ku środkowi. Naczynie to było zdobione (Ryc. 3a). Krawędzie proste ilościowo przeważają na stanowiskach wczesnośredniowiecznych⁷. Naczynia z brzegami rozchylonymi na zewnątrz i ukośnie ściętymi są analogiczne do brzegów naczyń

³ W. Hołubowicz, *Garncarstwo wczesnośredniowieczne Słowian*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1965, z. 31, s. 20.

⁴ K. Radwański, *Kraków przedlokacyjny*, Kraków 1975.

⁵ A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, „Prace Komisji Archeologicznej” 1974, nr 13, s. 207.

⁶ P. Rzeźnik, *Przyczynek do studiów nad techniką wykonania naczyń wczesnośredniowiecznych*, „Przegląd Archeologiczny” 1993, z. 41, s. 76.

⁷ M. Parczewski, *Plaskowyz Głubczycki we wczesnym średniowieczu*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Archeologiczne” 1982, z. 31, s. 210.

z Krakowa, gdzie są datowane na VIII–XI wiek⁸. Natomiast brzegi zawinięte na zewnątrz i poziomo lub prawie poziomo profilowane występują w ceramice krakowskiej od przełomu X i XI w. aż do XIII wieku⁹. Naczynia o cylindrycznych szyjach posiadają liczne analogie w ceramice małopolskiej, gdzie określane są jako typy VIII i IX wg klasyfikacji A. Żakiego i datowane na VII–XIII wiek¹⁰. Tego typu naczynia znaleziono także w Sandomierzu, Kruszwicy, Kaliszu, gdzie wystąpiły w warstwach datowanych na XI–XIII wiek¹¹.

Naczynia miały dna płaskie i lekko wklęsłe, o średnicach ok. 7 cm. Do analizy posłużyły cztery egzemplarze. Grubość den równa się grubości ścianek naczyń w częściach przydennych, na których nie ma śladów obtaczania, na trzech są ślady ugniatania. Na jednym dnie zachował się pierścień dookolny. Dna formowano na kole garncarskim z płaską tarczą bez żadnych nakładek albo z szeroką nakładką, na którym budowano płaskie dna. Dna wklęsłe i z dookolnym pierścieniem wykonywano na kole z nakładką wypukłą lub płaską o średnicy mniejszej niż tarcza koła¹². Na płaskim dnie garnka zrekonstruowanego, znajduje się otwór o średnicy ok. 1 cm. Wykonano go nie w centrum, lecz z boku dna. Dolne partie naczyń noszą ślady lepienia, ugniatania z jednego kawałka gliny i wygładzania. Dno jest lekko uszkodzone i brak na nim odcisków osi koła garncarskiego. Na dnie innego naczynia (fragment zaginiony, zadokumentowany na karcie katalogowej), znajdował się znak garncarski, wypukły w stosunku do dna, umieszczony w środku. Według rysunku i opisu, to swastyka lewoskrętna o trzech ramionach zagiętych na końcach pod kątem prostym a czwartym przeciętym w połowie długości poprzecznym krótkim nacięciem. Pod krzyżem wypukły znak przypominający leżący gwóźdź z rozklepaną główką? Na krawędzi dna ślady odcinania od koła garncarskiego (Ryc. 3b). Podobne znaki garncarskie znaleziono na naczyniach w Wiślicy, wśród ceramiki typowej dla XI–XII wieku¹³. Znaki garncarskie na dnach naczyń pojawiają się od przełomu VIII/IX w. i trwają do XIII wieku¹⁴. Łączono je z pojawieniem się udoskonalonego koła garncarskiego, w związku z tym z doskonalszą techniką lepienia naczyń (całko-

⁸ K. Radwański, *Kraków przedlokacyjny*, s. 357.

⁹ Tamże.

¹⁰ A. Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 186–187.

¹¹ I. Chrzanowska, *Wczesnośredniowieczne grodzisko we wsi Czermino, woj. Zamość. Opracowanie materiałów z wykopów NE51C i NE61A*, [w:] *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czerminie w świetle wyników badań dawnych, V. II*, Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa 2016, s. 153.

¹² J. Arciszewska, *Zespół osadniczy wczesnośredniowiecznego Czermina. Opracowanie materiałów ara 32B na stanowisku Czermino 1 oraz wyrobów szklanych ze stanowiska Czermino 3*, [w:] *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czerminie w świetle wyników badań dawnych, V. II*, Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa 2016, s. 98.

¹³ W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na grodzisku w Wiślicy pow. Pińczów za lata 1951–1952*, „Materiały wczesnośredniowieczne” 1956, t. 4, s. 149–161.

¹⁴ W. Hołubowicz, *Garncarstwo wczesnośredniowieczne...*, s. 54–55.

witym obtaczaniem) oraz z ich masową produkcją¹⁵. Znaki takie mają swoje analogie w ceramice małopolskiej¹⁶ i opolskiej¹⁷. W materiałach małopolskich znaki garncarskie występują od VIII do połowy XIII wieku. Dominują tam w XII w. i na przełomie XII i XIII wieku¹⁸. Otwór przewiercony w dnie garnka, według Żakiego, może świadczyć o zastosowaniu go do produkcji dziegiu? Podobne dno znaleziono w Krakowie na Wawelu (Ryc. 168)¹⁹.

Trzy fragmenty ceramiki i garnek zawierają różne ornamenty zdobnicze. Na zrekonstruowanym garnku znajduje się ornament wielowątkowy, wykonany narzędziem jednozębnym (rylcem), na który składają się dość głęboko ryte rowki poziome i faliste, obejmujące znaczną powierzchnię naczynia, za wyjątkiem części przydennej. Rowki poziome są krzywe, miejscami lekko faliste, rozmieszczone w różnych odległościach od siebie, gęsto zwłaszcza w górnej partii naczynia, rzadziej w dolnej. Część środkową brzuśca pokrywają linie faliste, od góry podwójne, u dołu pojedyncze, przedzielone trzema poziomymi rowkami. Ornamentyka na naczyniu zrekonstruowanym jest wykonana mało starannie (Ryc. 1; Fot. 1). W. Hołubowicz zwraca uwagę na fakt, że garncarze, którzy produkowali rzadko, głównie na własny użytek, obrabiali swe wyroby mniej starannie²⁰. Ornamentyka umieszczona na garnku, składająca się z linii poziomych i falistych o ostrych załomach, została wykonana nie na kole garncarskim, choć naczynie nosi ślady obtaczania. Wpływ koła garncarskiego ułatwiającego nanoszenie ornamentu widać w zdobnictwie naczyń z X do XIII wieku²¹. Ornament ryty znajduje się także na fragmencie innego naczynia, pod szyjką lekko wychyloną na zewnątrz (Ryc. 4e). Najbardziej złożony, wielowątkowy wzór zdobniczy naniesiono na naczynie o cylindrycznej szyi, które zaginęło. Według dokumentacji rysunkowej, ornament składa się z linii falistej umieszczonej u nasady szyi, ze skośnych nacięć układających się w leżącą na maksymalnej wydętości brzuśca jodełkę z wierzchołkiem skierowanym na prawo oraz z małych (średn. ok. 2 mm), płtykich dołeczków (może palcowych) rozmieszczonych gęsto i dość regularnie na brzuścu, tworzących rzędy pionowe i poziome (Ryc. 3a). W XII i XIII wieku, wątki tzw. fryzowe – w postaci dookólnych rowków wieńczonych pasmem skośnych nacięć, czy linią falistą rytą, są bardzo często stosowane. Na naczyniach o pionowych, cylindrycznych szyjach często umieszczano ornament na brzuścach, rzadziej w obrębie samej szyjki. Ta grupa naczyń ma analogie w VIII typie ceramiki małopolskiej, datowanym na połowę X–połowę XIII wieku²², a także

¹⁵ Z. Kołos-Szafrńska, *Z badań nad znakami garncarskimi z terenu ziem polskich*, „Wiadomości Archeologiczne” 1953, t. 19, s. 181–184.

¹⁶ A. Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 243.

¹⁷ W. Hołubowicz *Garncarstwo wczesnośredniowieczne...*, s. 125.

¹⁸ A. Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 243.

¹⁹ Tamże, s. 231.

²⁰ W. Hołubowicz *Garncarstwo wczesnośredniowieczne...*, s. 160.

²¹ Tamże, s. 84

²² A. Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 186.

na Mazowszu, gdzie podobne naczynia występują od X do XIII wieku²³. Kolejny wylew posiada na szyi, pod krawędzią wylewu, słabo wypukłą, pojedynczą listwę plastyczną. Ostatni, poddany analizie fragment brzuśca nieokreślonego naczynia, posiada ornament złożony z naklejonych na ścianki naczynia wypukłych listew poziomych, zdobionych głębokimi, skośnymi nacięciami (Ryc. 4d). Dekorację taką rzadko spotyka się na naczyniach Małopolski²⁴. Jest ona datowana późno i charakterystyczna dla północnopolskich odmian ceramiki wczesnośredniowiecznej²⁵.

W zbiorze analizowanej ceramiki ilościowo przeważają naczynia o profilu esowatym, w „tradycyjnych” klasyfikacjach zwane garnkowatymi, stanowiące podstawową formę ceramiki wczesnośredniowiecznej z terenu Polski. Naczynie zrekonstruowane dostarcza pełnych informacji o typologii formy, przedstawia wymiary i ukazuje jego proporcje. Garnek ma esowaty profil, wyraźnie wyodrębnioną, krótką, silnie przewężoną w stosunku do brzuśca szyjkę wychyloną na zewnątrz, a największą wydętość brzuśca umieszczoną w 1/3 wysokości. Jest baniasty, niesymetryczny (zdeformowany?) i bardzo wąsko denny (Ryc. 2; Fot. 1). Naczynia o esowatym profilu, z wysoko umieszczoną wydętością brzuśca, występują powszechnie w Małopolsce, gdzie są datowane na czasy od XI do XIII wieku²⁶.

Wycinkowo zachowany zbiór ceramiki naczyniowej jest trudny do datowania, ponadto sprawia wrażenie niejednorodnego chronologicznie. Niektóre fragmenty znalezione poza jamą paleniskową wydają się mieć nieco młodszą chronologię. Mało liczny i rozdrobniony zestaw ceramiki uniemożliwia ustalenie typologii, czy klasyfikacji wszystkich form naczyń pod względem morfologicznym. Ponadto z powodu braku analogii pochodzących z najbliższych terenów zastosowano odniesienia głównie do ceramiki małopolskiej. Nie ulega wątpliwości, że większość materiałów znalezionych w palenisku pochodzi z okresu wczesnego średniowiecza, na co wskazuje kilka elementów diagnostycznych, takich jak: ręczne lepienie i obtaczanie górą, formy garnków, ornamentyka, znaki garncarskie, ukształtowanie wylewów. Technika ręcznego lepienia i słabego obtaczania, według Hołubowicza, dotyczy naczyń datowanych od IX do XIII wieku. Ogólnie, analizowane formy ceramiczne o profilach esowatych, z wysoko umieszczoną maksymalną wydętością brzuśca, można nawiązać do grupy C ceramiki małopolskiej, wg klasyfikacji A. Żakiego, która chronologicznie zamyka się w granicach II i IV fazy wczesnego średniowiecza, czyli między końcem X wieku a połową

²³ K. Musianowicz, *Mazowieckie naczynia z cylindryczną szyjką na tle słowiańskiego materiału porównawczego*, „Wiadomości Archeologiczne” 1951, z. 18, s. 345–370.

²⁴ A. Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 211; K. Radwański, *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienia jej chronologii*, „Materiały Archeologiczne” 1968, z. 9, s. 66.

²⁵ A. Buko, *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 114.

²⁶ A. Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 184.

XIII wieku²⁷. Ornament z garnka sklejonego sprawia wrażenie bardzo archaicznego, i może być datowany na okres do IX wieku, natomiast zdobnictwo z naczynia o cylindrycznej szyi, według Żakiego, należy umieścić w okresie od połowy X do poł. XIII wieku. Znak garncarski, do którego nie znaleziono wiernej analogii, można zaliczyć do znaków w formie krzyża występujących w Małopolsce od VII do poł. XIII wieku. Znaki takie dominują w XII i na przełomie XII i XIII wieku. Wylewy, raczej o prostym profilowaniu, można ogólnie datować od VIII do XI wieku. Naczynia z cylindrycznymi szyjami, według Żakiego, występują od VII do XIII w., a szczególnie często w XI i XII wieku.

Zaprezentowany zbiór ceramiki z jamy paleniskowej można, jak się wydaje, datować najwcześniej na wiek VIII/IX (ornamentyka na naczyniu całym), najpóźniej na wiek XIII. Tak wczesne datowanie może być jednak mylące, bo opiera się głównie na ornamentyce garnka. Sprawia on wrażenie wykonanego przez nieodświadczonego lub niestarannego garncarza i można by go traktować, jako egzemplarz nieudany – destruk. Może właśnie z tego powodu przedziurawiono jego dno i użyto do innych niż kuchenne, specjalnych celów. Otwór w dnie świadczyć może o wykorzystaniu naczynia w procesie z funkcją odsączania, może do produkcji dziegiu?

Pozostałe materiały sprawiają wrażenie chronologicznie nieco młodszych, które należy bardzo ogólnie datować na podstawie elementów diagnostycznych na okres od XI do XIII wieku, a kilka fragmentów nawet na okres późnośredniowieczny.

Jama odkryta przez W. Błaszczyka stanowi prawdopodobnie maleńki wycinek bliżej nieokreślonej osady wczesnośredniowiecznej, użytkowanej także później, w okresie późnego średniowiecza. Zaprezentowane materiały należy porównać z materiałami wczesnośredniowiecznymi znalezionymi na grodzisku Gąszczyk, po ich kompleksowym opracowaniu, w celu ewentualnego uchwycenia wzajemnych relacji pomiędzy tymi stanowiskami – grodziskiem i osadą otwartą u jego podnóża.

Bibliografia

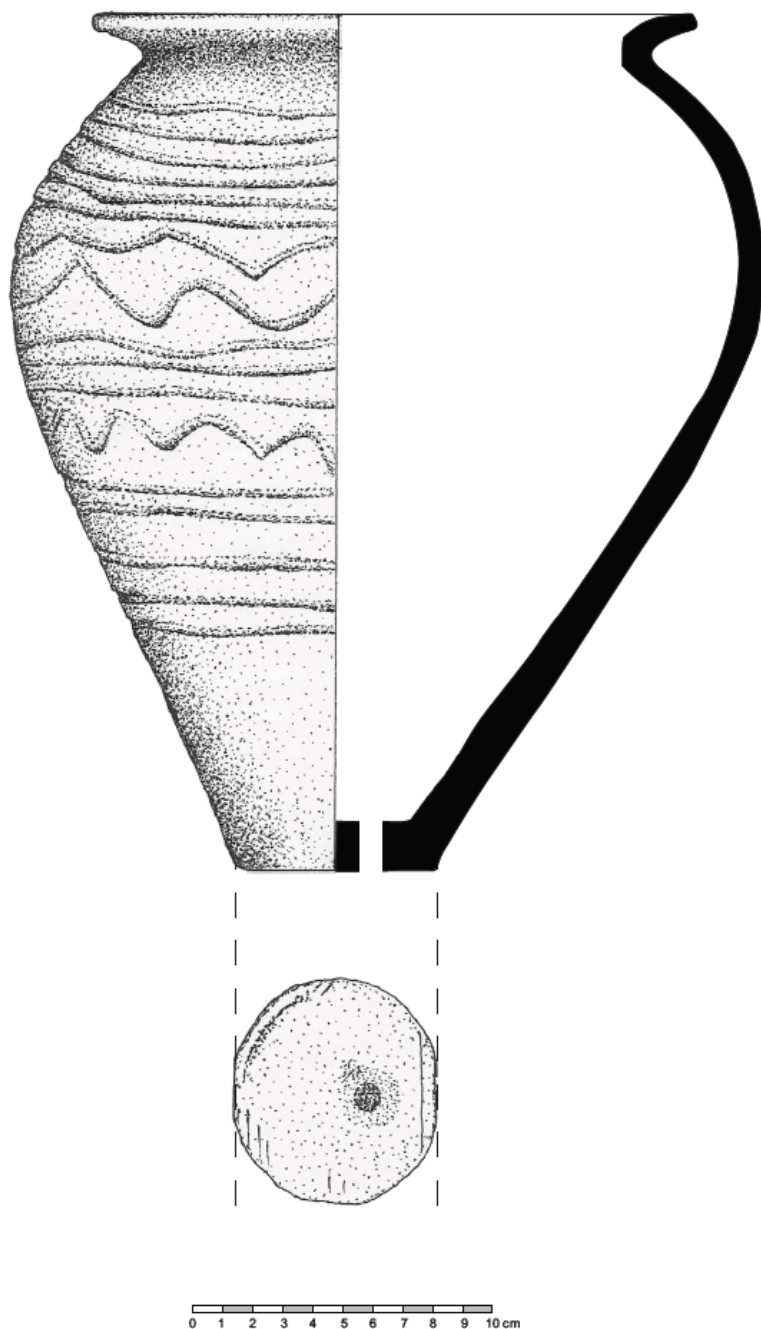
- Abramowicz A., *Ceramika z Czeramna nad Huczwą*, „Archeologia Polski” 1959, t. 4, z. 1–2, s. 149–185.
- Antoniewicz W., Wartołowska Z., *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na grodzisku w Wiślicy pow. Pińczów za lata 1951–1952*, „Materiały wczesnośredniowieczne” 1956, t. 4, s. 149–161.
- Arciszewska J., *Zespół osadniczy wczesnośredniowiecznego Czeramna. Opracowanie materiałów ara 32B na stanowisku Czermano I oraz wyrobów szkła-*

²⁷ A. Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 202–204.

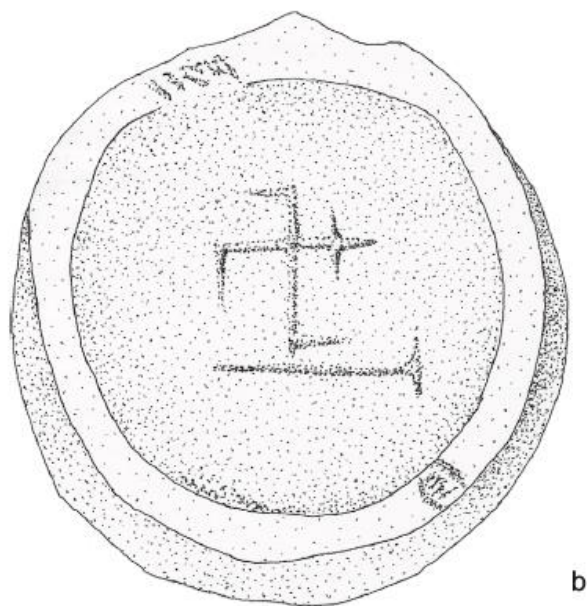
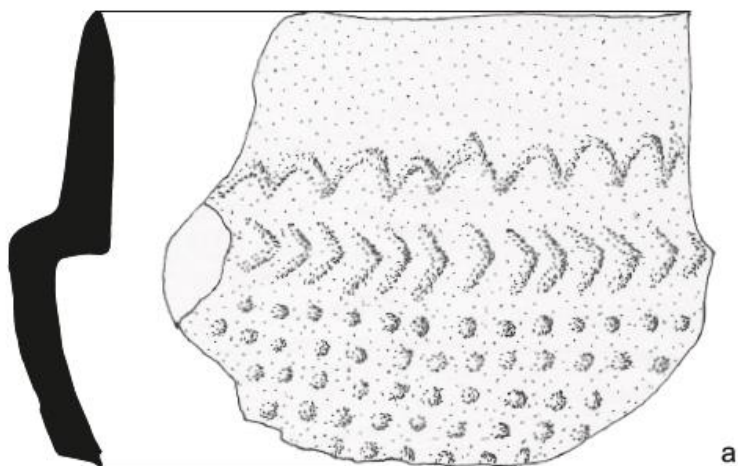
- nych ze stanowiska Czermno 3, [w:] *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych, V. II*, Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa 2016.
- Błaszczyk W., *Sprawozdanie z przeprowadzonych prac ratowniczo-sondazowych w Częstochowie-Mirowie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1961–1962. Biuletyn nr 40*, Katowice 1964.
- Buko A., *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981.
- Chrzanowska I., *Wczesnośredniowieczne grodzisko we wsi Czermno, woj. Zamość. Opracowanie materiałów z wykopów NE51C i NE61A*, [w:] *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Czermnie w świetle wyników badań dawnych, V. II*, Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa 2016.
- Hensel W., *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, Warszawa 1965.
- Hołubowicz W., *Garncarstwo wczesnośredniowieczne Słowian*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1965, z. 31.
- Kołos-Szafańska Z., *Z badań nad znakami garncarskimi z terenu ziem polskich*, „Wiadomości Archeologiczne” 1953, t. 19, s. 181–184.
- Młodkowska-Przepiórowska I., *Cmentarzysko kultury lużyckiej z wczesnej epoki żelaza w Częstochowie-Mirowie. Materiały z badań ratowniczych przeprowadzonych w latach 1962–1963*, „Zeszyty Muzeum Częstochowskiego. Archeologia” 1995, z. 2, s. 3–68.
- Młodkowska-Przepiórowska I., *Cmentarzysko kultury lużyckiej z wczesnej epoki żelaza w Częstochowie-Mirowie (materiały z badań w 1994 roku)*, „Zeszyty Muzeum Częstochowskiego. Archeologia” 1999, z. 3, s. 72–118.
- Musianowicz K., *Mazowieckie naczynia z cylindryczną szyjką na tle słowiańskiego materiału porównawczego*, „Wiadomości Archeologiczne” 1951, t. 18, s. 345–384.
- Parczewski M., *Plaskowyz Głubczycki we wczesnym średniowieczu*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Archeologiczne” 1982, z. 31.
- Radwański K., *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienia jej chronologii*, „Materiały Archeologiczne” 1968, t. 9, s. 5–89.
- Radwański K., *Kraków przedlokacyjny*, Kraków 1975.
- Rzeźnik P., *Przyczynek do studiów nad techniką wykonania naczyń wczesnośredniowiecznych*, „Przegląd Archeologiczny” 1993, t. 41, s. 75–86.
- Żaki A., *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, „Prace Komisji Archeologicznej” 1974, nr 13.

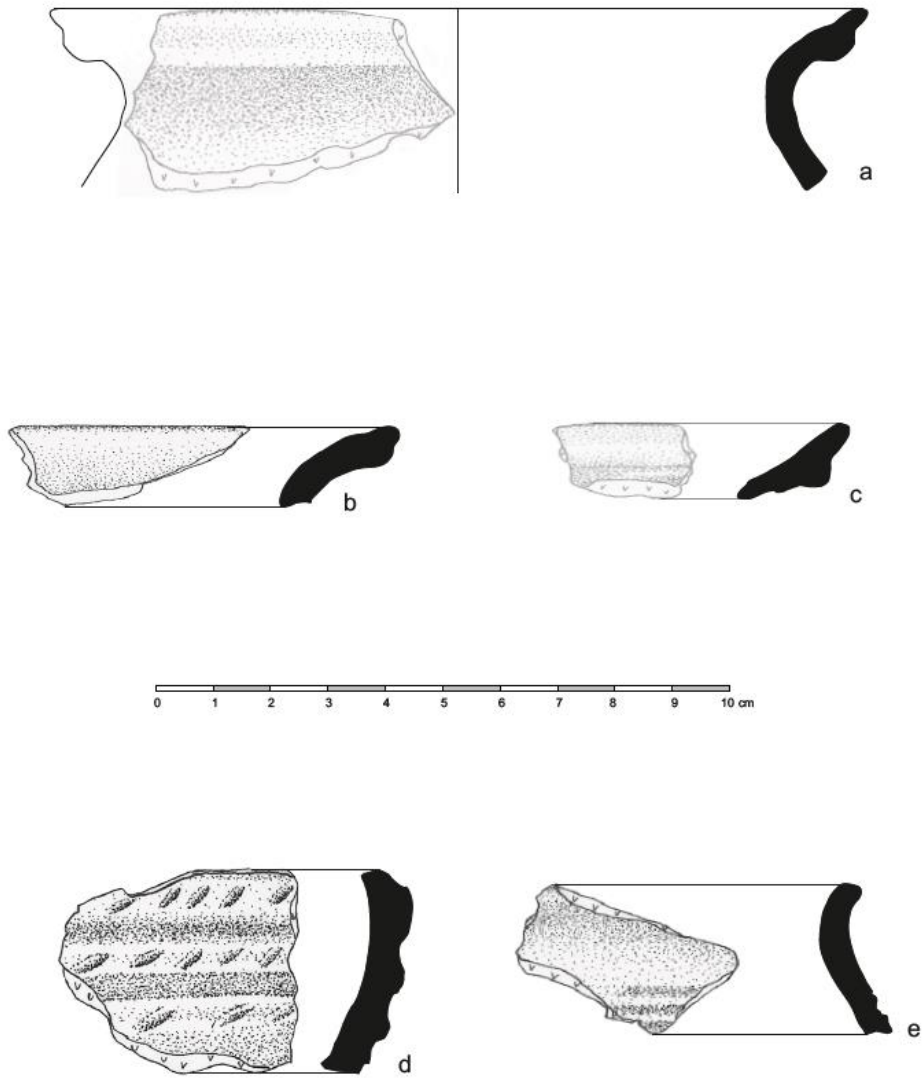
Ryc. 1. Częstochowa Mirów, stan. 1 (AZP 86-49/28). Lokalizacja stanowiska.

Ryc. 2. Częstochowa Mirów, stan. 1 (AZP 86-49/28). Naczynie garnkowe.

Ryc. 3. Częstochowa Mirów, stan. 1 (AZP 86-49/28). Fragmenty naczyń zaginionych, zadokumentowanych na kartach katalogowych.

Ryc. 4. Częstochowa Mirów, stan. 1 (AZP 86-49/28). Fragmenty ceramiki ze zbiorów Muzeum Częstochowskiego (niezaginione).

Fot. 1. Częstochowa Mirów, stan. 1 (AZP 86-49/28). Naczynie garnkowe.

Zespół materiałów wczesnośredniowiecznych z Częstochowy-Mirowa

Streszczenie

W 1962 roku na stanowisku wielokulturowym nr 1 w Częstochowie Mirowie, znaleziono materiały ceramiki naczyniowej z okresu wczesnego średniowiecza, wśród grobów kultury łużyckiej. Pochodziły one z jamy paleniskowej i prawdopodobnie z warstw poza obiektowych. Ok. 520 m w linii prostej na północny-wschód od stanowiska 1 znajduje się grodzisko Gąszczyk.

Wśród zachowanych i zadokumentowanych zabytków wczesnośredniowiecznych, na szczególną uwagę zasługuje zrekonstruowany garnek, fragment naczynia z cylindryczną szyją i fragmentem dna ze znakiem garncarskim. Na podstawie pojedynczych cech diagnostycznych, zespół odkrytej ceramiki naczyniowej można datować szeroko, od VIII/IX do XIII wieku. Jednak tak wczesne da-

towanie może być mylące, bo opiera się jedynie na ornamentyce naczyń garnkowego i technice wykonania naczyń – ręcznym lepieniu i słabo formującym obtaczaniu. Garnek sprawia wrażenie wykonanego przez niedoświadczonego garncarza i można go, jak się wydaje, traktować jako egzemplarz nieudany – destrukcyjny. Może właśnie z tego powodu przedziurawiono jego dno i użyto do innych celów niż kuchenne. Pozostałe materiały sprawiają wrażenie chronologicznie młodszych, które należy bardzo ogólnie datować na okres od XI do XIII wieku, a także na okres późnośredniowieczny. Jama odkryta przez dr W. Błaszczyka stanowi prawdopodobnie maleńki wycinek bliżej nieokreślonej osady wczesnośredniowiecznej, użytkowanej także w okresie późnośredniowiecznym.

Słowa kluczowe: wczesne średniowiecze, osada, palenisko, garnek, znaki garncarskie.

A Collection of the Early Medieval Materials from Częstochowa-Mirów

Abstract

In 1962, pottery ceramic materials from the early medieval period were found in the graves of the Lusatian culture. They came from a hearth pit and probably from off-site layers. There is the Gąszczyk settlement about 520 m away in a straight line, north-west from the Site 1.

Among the surviving and documented medieval museum pieces, particular attention should be paid to the reconstructed pot, fragment of a vessel with cylinder-shaped neck and the fragment of a bottom with a pottery mark. On the basis of individual diagnostic traits, the set of the discovered pot ceramics can be dated widely, from the 7th / 9th until the 13th century.

Such early dating can be misleading, however, because it is based only on the ornamentation of the pottery vessel and the technique of manufacturing the vessels – hand-crafted moulding and poorly shaped rolling. The pot appears to have been made by an inexperienced potter, and it can be treated, it seems, as an inept specimen. Perhaps, this is why a hole was made in its bottom and it was used for other purpose than kitchen work. The other materials appear to be chronologically younger and should be generally dated to the period between the 11th and the 13th century, as well as to the late medieval period. The cave discovered by W. Błaszczyk, PhD, is probably a tiny fragment of the indeterminate early medieval settlement used also in the late medieval period.

Keywords: early Middle Ages, settlement, hearth, pot, pottery marks.